

**ІСТОРИОГРАФІЧНА ТРАДИЦІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ
ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ
ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА (1874 – 2014 РР.)**

У статті автором здійснено огляд публікацій з історії Глухівського національного педагогічного університету ім. Олександра Довженка від заснування до сьогодення. Метою дослідження є характеристика наявної історіографічної традиції та джерельної бази з історії цього вищого навчального закладу. Завданням роботи є виокремлення видів історичних праць, у яких відображені етапи становлення та розвитку ГНПУ.

Об'єктом дослідження є комплекс публікацій, з яких можна дізнатися про зміст становлення, розвитку, реорганізації, сучасного стану університету, здобутки його викладачів та випускників, що зробили значний внесок в збагачення та покращення галузей педагогічної науки, культури й мистецтва.

Джерельну базу з проблеми типологічно слід розділити на такі групи: 1. Справочинні документи, представлені звітами за 1891 – 1913 роки. У них системно відображено кількісний склад викладачів й вихованців інституту, фінансова складова утримання педагогічного закладу. 2. Спогади випускників й викладачів педзакладу О. Д. Овчаренка, Є. І. та Т. І. Поляруші та І. Шкапа. У них системно відображено повсякденне життя викладачів студентів у 1910 – 1960-х роках.

Історіографічні напрацювання з проблеми представлені такими групами праць: 1. Монографічними напрацюваннями з історії краю, у яких відображено минуле та сьогодення педзакладу (Бєлашов В. І.); 2. Одноосібні та колективні нариси з історії інституту та методики виховної роботи (В. В. Заїка, І. В. Мошик, Л. І. Задорожна); 3. Тези, повідомлення, статті з історії Глухівського ВНЗ та його відомих вихованців.

Ключові слова: історіографічна традиція, види писемних джерел, публікації, спогади, історико-краєзнавчі видання, наукові доповіді, наукові статті, автореферати дисертацій, газетні повідомлення.

У 2014 р. Глухівському національному педагогічному університету виповнилося 140 років. Проте, відсутні праці, у яких би осмислювалася наявна джерельна база та історіографічний досвід вивчення минулого вишу, який з травня 2001 року набув статус університету [55, с. 292], а з жовтня 2009 року – національного педагогічного університету [54, с. 11]. Першим внеском у розв'язання цієї проблеми є запропонована автором стаття.

Найдавнішим друкованим документом є «Оголошення від начальства Київського учбового округу» про відкриття у Глухові (Чернігівська губернія) 1874 / 1875 н. р. учительського інституту для підготовки вчителів у міській училища Київського Учбового округу. Це оголошення вміщено у збірці офіційних правил, розпоряджень і оголошень «Циркуляр по управлінню Київським Учбовим округом», за серпень 1874 року.

В «Оголошенні...» зазначалося, що, до інституту приймаються особи всіх звань і станів, не молодші 16 років. Молоді люди, котрі успішно закінчили курс середніх учбових закладів зараховувалися без екзамену, а інші – мали складати іспит. Бажаючі поступити «своєкоштными пансіонерами» повинні сплатити 150 рублів і 50 рублів при вступі до навчального закладу [50, с. 409]. У документі також вказувалася і квота прийому: 20 казенних вакансій, 5 вакансій своєкоштных інтернів і 10 вакансій прихожих учнів.

Важлива інформація про дореволюційне становище інституту міститься у щорічних «Звітах попечителів Київського Учбового Округу про стан навчальних закладів» за 1890-ті рр. – 1914 рр. Зокрема, у звіті за 1893 рік відображено кількісний склад учнів (студентів), учителів (викладачів) та співробітників інституту. Так, на 1 січня 1894 року в інституті навчалася 53 учні: у 1-му класі – 22, 2-му – 14, 3-му – 17, іноземців серед них не було [52, с. 6].

Усупереч доволі розповсюдженій думці про відсутність державного забезпечення у дореволюційні роки, інститут забезпечував їжею та одягом своїх вихованців. У звітному році на харчування було витрачено 4820 рублів, а на одяг і взуття – 1969 рублів 38 копійок [52, с. 10].

На 1894 р. кількість викладачів була невеликою – 11 осіб, при 3-х вакансіях, у тому числі директора і почесного попечителя інституту. Інших посадових осіб нараховувалося – 3.

Тринадцять звітів (за 1891, 1892, 1893, 1895, 1847, 1899, 1901, 1903, 1904, 1906, 1907, 1910 роки), що зберігаються у музеї старовинної книги університету, віддзеркалюють фінансове забезпечення утримання учнів, стан приміщень, адміністративну документацію (засідання педради), роботу бібліотеки, наводяться прізвища викладачів і навчальні предмети, які вони вели.

Важливим джерелом інформації про рівень навчально-методичної і наукової роботи інституту, є «Щорічники Глухівського учительського інституту», за редакцією його директора, статського радника М. С. Григоревського, за 1912 та 1913 роки. У них надруковані методичні статті та розробки з питань наочного навчання М. С. Григоревського, викладання природознавства у міських училищах С. Криловського, читання художніх творів В. Голубєва, початкового курсу вітчизнознавства у методичній розробці «Місто Глухів і Глухівський повіт» К. Пискуна, характеристики учнів міського при Інституті училища, розподіл випускників та інше [10; 11].

Цінним джерелом для оцінки змісту професійної діяльності викладачів Глухівського інституту є «Педагогічний збірник» за березень 1900 р. У додатку І. Житецьким опубліковано біографію і перелік праць відомого на той час історика педагогіки, котрий раніш працював у Глухівському учительському інституті М. І. Демкова [12, С. 72].

Також доцільно згадати й «Вісник виховання» за 1897 рік. У 2-му розділі якого «Критика і бібліографія», В. І. Каллаш проаналізував працю М. І. Демкова «Історія російської педагогіки» (X – XVII вв.) [26, С.1-8].

На 2014 р. відомо про три рукописні праці з історії педзакладу: невідомого автора (1914 р.), А. В. Кириченка (1949р.), І. М. Ляшка (орієнтовано 1974 р.), які з різних причин не були опубліковані. Хоча їхній зміст показує доволі значний обсяг і високий рівень здійсненої ними роботи.

Першим опублікованим виданням, із коротким викладом історії Глухівського педагогічного інституту, став історико-краєзнавчий нарис В. К. Ткаченка «Глухів» (1968 р.). У підрозділі «С. М. Сергєєв-Ценський: «Глухівський учительський інститут заклав міцний фундамент моєї освіти», автор наводить кількісні і якісні показники розвитку інституту, згадуються відомі випускники – діячі культури і мистецтва [59, с.123 – 128].

До 100-літнього ювілею Глухівського учительського інституту, І. М. Ляшко та А. Т. Гамалій видали фотонарис «Глухівський державний педагогічний інститут» (1974 р.). У ньому, стисло, але у доволі вдалій формі викладено періоди історії закладу, показано внесок викладачів і студентів у подолання не писемності 1920 – 1930-х рр., у перемогу над німецькими загарбниками. Автори наголошують, що інститут відновив свою роботу вже 1943 р. Відображено його реорганізацію 1952 року, коли відбулося об'єднання з Конотопським учительським інститутом; створення факультету вчителів початкових класів у 1956 році та факультету вчителів трудового навчання і креслення у 1972 році [36]. У нарисі значна увага приділена діяльності кафедр, їх навчально-методичній, науковій, виховній роботі, допомозі вчителям шкіл в організації позакласної роботи з учнями, роботі музею історії ВНЗ. Не залишались поза увагою авторів умови навчання і проживання студентів, їх художні і спортивні заняття.

У фотонарисі В. К. Ткаченка «Глухів» (1974 р.), також наведені дані про Глухівський учительський інститут та про його видатних випускників. При цьому наголошувалось, що цей учительський інститут – один із найстаріших педагогічних закладів дореволюційної України [60, с. 13].

1973 р. вийшли із друку спогади випускника Глухівського учительського інституту М Карпова під назвою «Грізний рік» (Із записок народного вчителя). З другої частини праці, можна в повному обсязі взяти про організацію, проведення та найактивніших учасників студентського страйку у жовтні 1905 року [27, с. 94-132]. Сторінки мемуарів дають уяву про революційні події, у вирі яких опинився інститут і його вихованці.

Цікаві дані про Глухівський учительський інститут можна взяти із путівника «У подорож по Сумщині» (1984 р.). Автор вміщеного у ньому нарису «Глухів» Г. Т. Петров наводить найбільш

вагомі і цікаві факти з історії закладу, прізвища його відомих випускників, котрі стали діячами української культури і освіти [53, с.82-83].

У іншому путівнику «Золоте намисто Сумщини» міститься нарис Белашова В. І. та Єрохи М. С., які подають відомості про керівників, викладачів та випускників інституту, міжнародну співпрацю.

Значний масив інформації з історії університету наявний в опублікованих тезах доповідей і матеріалах конференцій проведених у 1980 – 1990-х роках. У Глухові провели вузівську науково-практичну конференцію, присвячену 110-літтю Глухівського педагогічного інституту «Питання професійної підготовки вчителя у світлі Основних напрямків реформи загальноосвітньої і професійної школи» (25-26 жовтня 1984р.). Її учасники значну увагу приділяли минувшині закладу.

Так, у доповіді ректора М. І. Великолуга «Кузня педагогічних кадрів», поєднано історію і сучасний стан навчальної, наукової і культурно-масової роботи в інституті [7]. У статті завідувача музею історії педінституту І. М. Ляшка «Глухівському державному педагогічному інституту імені С. М. Сергєєва-Ценського – 110 років» [37], на основі архівних матеріалів розкрито зміст діяльності вишу за всі роки його існування. Змістовними були виступи присвячені С. М. Сергєєву-Ценському (на матеріалах листів письменника) [63], Степану Васильченку [38], директору Глухівського інституту К. П. Ягодівському [28], становленню особистості О. Довженка – педагога [29] тощо.

Серед доповідей присвячених 110-літтю з дня народження письменника-академіка С. М. Сергєєва-Ценського (1989 рік), великої уваги заслуговує стаття ректора інституту Л. В. Гнатюка: «Становлення особистості С. М. Сергєєва-Ценського – педагога». У ній використано фотокопії листів письменника за 1948 р. до ректора інституту Г. Л. Сапігона. В одному з яких говориться, письменник зазначав, що навчальний курс був широким і з нього виходили справжніми енциклопедистами [9, с. 4].

У навчальній, науковій і позанавчальній роботі Глухівського педагогічного інституту важливе місце займає, створений у 1967 році, його музей. У журналі «Пам'ятники України», за 1985 рік, опубліковано статтю В. В. Заїки та В. І. Белашова «Ветерани в строю». У ній розкрито напрямки творчої роботи фундатора музею І. М. Ляшка [15, с. 27-28].

Наявні напрацювання про Глухівський учительський інститут 1992 р. були суттєво доповнені роботою В. І. Белашова «Глухів – забута столиця гетьманської України» [2]. У ній відображена участь студентів у революційних подіях 1905 - 1907 років, говориться про його найбільш відомих випускників дореволюційного та радянського періодів, досягнення колективу педзакладу перших років перебудови і доби незалежності.

Окремі сторінки минулого Глухівського педінституту розкриті у матеріалах міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченій 1000-літтю міста Глухова (27-28 жовтня 1992р.). У доповідях В. А. Мосіяшенка, Г. П. Лишенка, О. Я. Заїки розглянуті питання нагородження срібними і золотими медалями студентів-випускників 1900 – 1911 рр. [40], осмислення внеску чеського композитора Яна Ступки у навчання музиці глухівчан [20].

До 120-річчя Глухівського вишу і 100-річчя з дня народження О. Довженка, 25-26 жовтня 1994 року було проведено конференцію «Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні». Матеріали конференції містять важливі доповіді з історії закладу: В. М. Куриленка, М. П. Волоса, В. П. Зінченка, В. І. Белашова, О. Л. Ільїна, В. Ю. Раєвського, В. А. Мосіяшенка, Н. І. Заремської, В. В. Заїки, І. М. Ляшка, Т. М. Кримова [33; 3; 25; 56; 41; 16; 32]. Серед них, на особливу увагу заслуговує стаття І. М. Ляшка «З літопису інституту».

1994 р. авторським колективом у складі І. М. Ляшка, В. І. Белашова, В. А. Мосіяшенка, В. В. Заїки, В. П. Зінченка, М. П. Гурця було підготовано нарис «Глухівський державний педагогічний інститут (1874–1974 рр.)». У цьому виданні розкриваються причини та обставини створення, становлення та розвиток першого учительського інституту в Україні, охарактеризовано культурне середовище в якому він виник [4]. Періодизація розділів праці пов'язана з політичними, соціально-економічними та реорганізаційними змінами в педагогічній освіті. Наприкінці нарису подано перелік керівників (директорів і ректорів) інституту. Відповідно до кожного періоду

наведенні прізвища викладачів, які зробили суттєвий внесок у вдосконалення навчального процесу, налагодження зв'язків зі школами, розвиток культурно-масової і спортивної роботи.

У посібнику В. І. Белашова «Глухів – столиця гетьманської і Лівобережної України» (1996 р.), у розділі «Відродження» з врахуванням нових фактів і персоналій з історії Глухівського педагогічного інституту, розкриті найважливіші його сторінки [5]. Особлива увага приділена студентам – майбутнім діячам українського національного відродження.

Серед матеріалів Всеукраїнської науково-освітньої конференції «Історіографічна спадщина науки історії України (погляд с кінця ХХ ст.)», проведеної у 1996 році, опубліковано змістовну доповідь ректора інституту В. О. Чирви «Глухівський педінститут – найстаріший педвуз України». У ній розкриті найважливіші етапи розвитку вишу, актуальність вирішення питань матеріально-технічної бази та підвищення кваліфікації кадрів, вдосконалення навчальної і наукової роботи [61].

У посібнику Л. В. Задорожної «Педагогічні здобутки викладачів Глухівського учительського інституту дореволюційного періоду (1874 – 1917 рр.)», опублікованого у 1999 році, відображено педагогічні погляди його провідних викладачів. [13]. Також наведено великий фактичний матеріал, що віддзеркалює особливості підготовки вчителів у зв'язку з використанням позитивного досвіду у сучасній підготовці педагогічних кадрів.

З матеріалів Глухівської науково-практичної конференції «Розвиток освіти і культури України в XVII – XIX ст.», проведеної 22 – 23 листопада 1999 року, можна відмітити доповідь М. Й. Заремського, присвячену діяльності директора Глухівського інституту народної освіти (ІНО) Я. М. Колубовського [21]. Ця тема знайшла подальше відображення у виступах М. Й. Заремського «Історіософія Я. М. Колубовського та її вплив на розвиток філософського процесу в Росії» та Н. І. Заремської «Сторінки педагогічної біографії Я. М. Колубовського» на четвертій обласній науково історико-красназничій конференції (Суми, 2001 р.) [22; 23].

Цінні свідчення з історії Глухівського інституту (з початку 1930-х років – Інститут соціального виховання), наведенні у «Спогадах» випускника і викладача інституту, доктора хімічних наук, професора, академіка АН УРСР О. Д. Овчаренка (2000) [51]. У них розкрито зміст студентського життя у важкі роки Голодомору 1932 – 1933 років, партійних чисток 1934 року. Імена 12 репресованих викладачів, співробітників і студентів Глухівського інституту, можна взяти з книги «Реабілітовані історією. Сумська область», котра вийшла із друку у 2005 році [57, с. 453 – 469].

Персоналії заслужених викладачів Глухівського педагогічного університету, наведенні в енциклопедичному довіднику «Сумщина в іменах», виданому в 2003 році. У ньому подані їх короткі біографічні дані, вказано внесок кожного у навчальній та науковій сфері [58, с. 582-583].

Серед матеріалів третьої науково-практичної конференції «Збереження історико-культурних надбань Сіверщини (16 квітня 2004 року), опубліковано статтю ректора І. О. Курка і завідувача історико-педагогічного музею М. І. Гурця «Гуманістичні традиції Глухівського педуніверситету» [34]. У ній системно викладено погляди прогресивних очільників закладу на зміст навчання і виховання майбутнього вчителя, наведенні данні про сучасний стан вишу. Стаття цих двох авторів опублікована і в третьому номері журналу «Шлях освіти» за 2004 рік.

Системний виклад історії Глухівського педуніверситету знайшов відображення у двох розділах монографії В. І. Белашова «Глухів – столиця Гетьманщини (до Глухівського періоду історії України 1708 – 1782 рр.)», котру видано у 2005 році. У розділі «Відродження» розкрито дореволюційну історію інституту, події 1905 – 1907 рр., розділ «Неординарне місто», відображено події періоду української національної революції 1917 – 1921 рр., післяреволюційного і сучасного періодів. У монографії вміщено фрагменти спогадів секретаря О. М. Горького, колишнього студента Глухівського інституту, письменника І. Шкапи, який писав, що у жовтні 1917 – лютому 1918 років велика частина студентів тяжіла до Центральної Ради, або ставилася нейтрально до більшовиків [6, с. 123].

У збірці наукових праць «Сіверщина в контексті історії України». (Матеріали шостої науково – практичної конференції 17 – 18 травня 2007 р.), опубліковано статтю О. І. Курка

«Духовні світочі Глухівського освітянства». У ній наголошується на тому, що до 1917 року Глухівський учительський інститут стає авторитетним осередком методичної діяльності [35].

2010 р. вийшла праця колективу авторів на чолі з О. О. Масловим (керівник авторського колективу В. А. Борисенко) «Шляхами подвигу і слави» [62]. У ній стисло відображено бойовий шлях і військові заслуги викладачів, співробітників та студентів педзакладу, у тому числі й випускників педагогічних курсів, Героїв Радянського Союзу С. П. Бідненка та Д. М. Курлука.

З 2008 р. у збірнику наукових праць «Сіверщина в історії України» почали публікуватися статті присвячені вищим навчальним закладам Чернігівщини, у тому числі Глухівському педагогічному інституту у 20-х – 30-х роках ХХ ст. Реорганізаційні зміни, що відбулися на початку 30-х років у Глухівському педагогічному технікумі (1925 – 1930 рр.) відображені у статті І. В. Мошик «Становлення навчальних інституцій Чернігівщини в період формування командно-адміністративної системи періоду культу особи Сталіна». Авторка зазначає, що у Глухові, на базі педагогічного технікуму, утворено Інститут соціального виховання, а педтехнікум, який існував при ньому, у 1939 р. переведений до Білопілля [42, с. 196].

У статті С. Ю. Зозулі «Справа про ліквідацію Глухівського інституту народної освіти у фондах Ніжинського архіву» [24], проаналізовано зміст архівної справи, що зберігається у Ніжинському відділі Державного архіву Чернігівської області. З неї становиться зрозумілим, процес тривав три роки і завершився 20 червня 1924 р. ліквідацією Глухівського педінституту. Натомість у Глухові було відкрито педагогічні курси [24, с. 185].

Впродовж 2010 – 2013 рр., у «Сіверщині в історії України», опубліковано статті І. В. Мошик «Особливості та проблеми формування студентського контингенту вузів Чернігівщини у 30-ті роки ХХ ст.» (2010), «Політичні репресії викладацького складу вишів Чернігівщини у 20 – 30 роки ХХ ст.» (2011), «Повсякденне життя студентської молоді Глухова у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст.» (2012) та «Історіографічні проблеми діяльності вишів Чернігівщини у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст.» (2013). У перелічених роботах йде мова про виключення студентів за немарксистські погляди, чистку партійних рядів серед студентства в контексті викриття «українських націоналістів», чистку парторганізацій Глухівського інституту з метою виявлення «соціально-небезпечних осіб» в освітянській сфері; про труднощі студентського життя, оскільки вищі навчальні заклади на той час знаходились на самозабезпеченні [43; 44; 45; 47].

Інша стаття І. Мошик «Джерельна база дослідження вищих навчальних закладів Чернігівщини у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст.», опублікована у журналі «Ніжинська старовина» 2012 р. У ній вказані архівні джерела та періодичні видання з історії Глухівського педзакладу [46]. Цікавою є також її публікація «Організаційні форми і методи навчально-виховного процесу у вузах Чернігівщини в 20-ті – 30-ті роки ХХ ст.» (2014). У ній приділено увагу досвіду створення при Глухівському інституті школи для вивчення методики та проведення уроків праці викладачами та студентами [48, с. 107].

Фактологічні дані з історії Глухівського учительського інституту можна знайти у статтях В. В. Заїки: «Глухів у житті і творчості діячів науки, освіти та культури кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст.» (2012) [17], «Представники культури «Срібного віку» – уродженці північно-східної України», виданої у збірці наукових праць «Актуальні питання сучасної науки» (2013) [18] та «Глухівський вчительський інститут в системі освітництва північно-східної України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.» (2014) [19].

У першому випуску часопису кафедри історії Глухівського вишу «Історичні студії суспільного прогресу», у 2014 році вміщено статтю В. М. Крижанівського «Спогади родини Полярушів про Глухівський педагогічний інститут (1964 – 1972 рр.)». Окрім самих спогадів, автор статті подає у коментарях біографічні дані викладачів [31]. Під рубрикою «Наукове життя», у статті Я. М. Гирича «Третя річниця Глухівських наукових читань», глибоко проаналізовано кількісний склад і якісний зміст, проведених Товариством молодих учених ГНПУ ім. О. Довженка, трьох міжнародних наукових конференцій, що відбулися у 2011 – 2013 роках. За цей час організатори

залучили до читань 326 учасників, що представляли 25 регіонів України та чотири країни (26 репрезентантів від Росії, 6 – від Білорусі, по одному від Казахстану і Грузії) [8, с. 114].

На початку 2000-х років з історії університету було захищено дві кандидатські дисертації. Так, у кандидатській дисертації Л. І. Задорожної «Ідеї педагогічної майстерності в діяльності Глухівського вчительського інституту (1874 – 1917 рр.)», захищеної в 2000 році, проаналізована педагогічна спадщина співробітників учительського інституту дореволюційної доби [14]. Головну увагу дослідниця приділила педагогічній творчості викладачів І. Андрієвського, М. Демкова, М. Тростнікова, М. Григоревського, А. Лебедева та інших.

Зміст кандидатської дисертації І. В. Мошик «Роль вищих навчальних закладів Чернігівщини у підготовці української інтелігенції (20-ті – 30-ті роки ХХ ст.), також присвячений історії Глухівського учительського інституту у 20-х – 30-х роках ХХ ст. [49]. У другому розділі дисертації «Реформування та становлення вищих навчальних закладів Чернігівщини у 20-х – 30-х роках ХХ ст.», значну увагу приділено здійсненню політики українізації у 1923 – 1928 роках, у тому числі і у Глухівському педагогічному закладі.

Значний фактологічний матеріал з історії Глухівського університету, котрий потребує окремого ретельного дослідження, знаходиться у регіональній і місцевій пресі. Його огляд показує перспективні можливості таких газет, як «Червоне село» (друга половина 20 х – 30 рр.), «Коллективіст Глухівщини» (1930 – 1941 рр.), «За перемогу» (1943 – 1962 рр.) та «Народна трибуна» (з 1962 р.). Життю університету на сучасному етапі його розвитку приділяють увагу обласна газета «Сумщина», обласна регіональна газета «Неділя», обласна інформаційна газета «Кур'єр + ТРК Глухів», міжрайонна газета «Глухівщина». Безумовно, сучасний стан діяльності університету, у його багатоаспектних проявах відображено в університетській газеті «Освітнянські обрії», «Освітнянин», додатку до «Освітнянських обріїв» під назвою «Довженківець». Лише впродовж 1998 – 2014 рр. на сторінках перелічених газет опубліковано кореспондентами та дописувачами до 120 статей. Закономірним є їх збільшення до і під час проведення ювілейних заходів в Глухівському університеті.

Таким чином, здійснений автором огляд показує, що на сьогодні накопичилась певна історіографічна та джерельна база з історії Глухівського національного педагогічного університету. Їх кількість значно доповнилася до 110-ти та 120-ти літнього ювілеїв цього педвузу. Після набуття ним статусу національного існує потреба ґрунтовного видання, у котрому б всебічно розкривалися всі сторони його минулого і сьогодення.

1. Белашов В. И., Єроха Н. С. Глухов / В. И. Белашов, Н. С. Єроха // Золотое ожерелье Сумщины: Путівль, Глухов, Ромны: путеводитель. – Харьков: Прапор. – 1987. – С. 60 – 96.
2. Белашов В. И. Глухов – забытая столица гетманской Украины / В. И. Белашов. – К.: Украина. – 132 с.
3. Белашов В. И. До історії заснування першого в Україні Глухівського учительського інституту / В. И. Белашов // Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 120-літтю Глухівського педагогічного інституту і 100 – річчю з дня народження його випускника О. Довженка (25 – 26 жовтня 1994 року). – 4.1. – Глухів, 1994. – С. 10 – 12.
4. 3-а. Белашов В. И. Ляшко Иван Михайлович: людина, педагог, дослідник / Белашов В. И. // Історичні студії суспільного прогресу. – Вип. 1. – Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2014. – С. 116 – 117
5. Белашов В. И., Гурець М. П., Заїка В. В. та ін. Глухівський державний педагогічний інститут (1874 – 1994 рр.) / В. И. Белашов, М. П. Гурець, В. В. Заїка та ін. – Суми: ВВП «Мрія» – ЛТВ. – 46 с.
6. Белашов В. И. Глухів – столиця гетьманської і Лівобережної України: посібник для навч. і наук. роботи / В. И. Белашов. – Глухів: Глухівська міська друкарня, 1996. – 145 с.
7. Белашов В. И. Глухів – столиця Гетьманщини (До Глухівського періоду історії України (1708 – 1782 рр.) / В. И. Белашов. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – 220 с.
8. Великолуг Н. И. Кузница педагогических кадров / Н. И. Великолуг // Вопросы профессиональной подготовки учителя в свете Основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы (Тезисы докладов научно-практической конференции, посвященной 110-летию Глуховского пединститута). 24 – 26 октября 1984 г. – Глухов, 1984. – С. 8 – 10.
9. Гирич Я. М. Третя річниця «Глухівських наукових читань» / Я. М. Гирич // Історичні студії суспільного прогресу. – Вип. 1. – Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2014. – С. 109 – 115.

10. Гнатюк Л. В. Становление личности С. Н. Сергеева-Ценского – педагога / Л. В. Гнатюк // С. Н. Сергеев-Ценский – выдающийся писатель-академик (к 110-летию со дня рождения). Тезисы доклада научно-практической конференции. – Глухов, 1985. – С. 3 – 5.
11. Ежегодник Глуховского Учительского Института; ред. М. С. Григорьевский. – Год перв. – К.: Типогр. т-ва И. Н. Кушнера и К°. – 1912. – 435 с.
12. Ежегодник Глуховского Учительского Института; ред. М. С. Григорьевский. – Год втор. – К.: Типогр. т-ва И. Н. Кушнера и К°. – 1913. – 510 с.
13. Житецкий И. Биография и труды Михаила Ивановича Демкова. И. Житецкий // Педагогический сборник. Издаваемый при Главном Управлении военно-учебных заведений – СПб: Типогр. Стасюкевича – Март 1900. – 138 с.
14. Задорожна Л. В. Педагогічні здобутки викладачів Глухівського інституту дореволюційного періоду (1874–1917 рр.): навч. посібник / Л. В. Задорожна. – Глухів: РВВ ГДПІ, 1999. – 75 с.
15. Задорожна Л. В. Ідеї педагогічної майстерності в діяльності Глухівського вчительського інституту (1874 – 1917 рр.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: спеціальність 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л. В. Задорожна. – Луганськ, 2000. – 22 с.
16. Заїка В., Белашов В. Ветерани в строю / В. Заїка, В. Белашов // Пам'ятники України. – 1985. – (63). – С. 26 – 28.
17. Заїка В. В. Початки світогляду О. Довженка / В. В. Заїка // Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 120-літтю Глухівського педагогічного інституту і 100-річчю з дня народження його випускника О. Довженка (25 – 26 жовтня 1994 року). – Ч. 1. – Глухів, 1994. – С. 76 – 77.
18. Заїка В. В. Глухів у житті і творчості діячів науки, освіти та культури кінця ХІХ – початку ХХ ст. / В. В. Заїка // Наукові записки з української історії: збірник наукових статей. – Вип. 28. – Переяслав – Хмельницький, 2012. – С. 69 – 74.
19. Заїка В. В. / Представители культуры «Серебряного века» – уроженцы северо-восточной Украины / В. В. Заїка // Актуальные вопросы современной науки: сборник научных трудов. – Вип. 29. – Новосибирск, 2013. – С. 81 – 93.
20. Заїка В. В. Глухівський вчительський інститут в системі освітництва північно-східної України друг. половини ХІХ – поч. ХХ ст. / В. В. Заїка // Сумська старовина: всеукраїнський науковий історичний журнал. – № 41 – 42. – Суми. – С. 45 – 53.
21. Заїка О. Я. Ян Ступка в житті музичного Глухова / О. Я. Заїка // Історико-культурна спадщина Глухівщини. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 1000-літтю м. Глухова (27 – 28 жовтня 1992 р.). – Глухів, 1992. – С. 106 – 108.
22. Заремський М. Й. Яків Колубовський: фрагменти біографії / М. Й. Заремський // Матеріали науково-практичної конференції на тему «Розвиток освіти і культури України в ХVІІ – ХІХ ст.». 22 – 23 листопада 1999 року. – Глухів: РВВ ГДПІ, 1999. – С. 51 – 53.
23. Заремський М. Й. Історіографія Я. М. Колубовського та її вплив на розвиток філософського процесу в Росії / М. Й. Заремський // Матеріали четвертої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. – Суми, 2001. – С. 63 – 67.
24. Заремська Н. І. Сторінки педагогічної біографії Я. М. Колубовського / Н. І. Заремська // Матеріали четвертої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. – Суми, 2001. – С. 18 – 22.
25. Зозуля С. Ю. Справа про ліквідацію Глухівського інституту народної освіти в фондах Ніжинського архіву / С. Ю. Зозуля // Матеріали восьмої науково-краєзнавчої конференції Сіверщина в історії України: збірник наукових праць. – Вик. 2. – К. – Глухів, 2002. – С. 184 – 191.
26. Ільїн О. Л., Раєвський В. Ю. З історії викладання математики в Глухівському педінституті (дореволюційний період) / О. Л. Ільїн, В. Ю. Раєвський // Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 120-літтю Глухівського педагогічного інституту і 100-річчю дня народження його випускника О. Довженка (25 – 26 жовтня 1994 року). – Част. 1. – Глухів, 1994. – С. 18 – 19.
27. Каллаш В. История русской педагогики М. И. Демкова. Часть 1. Древнерусская педагогика (X – ХVІІ вв.) / В. Каллаш // Вестник воспитания. – 1897. – № 8. – С. 1 – 8.
28. Карпов М. Грізний рік (Із записок народного вчителя) / М. Карпов. – Харків: Прапор, 1973. – 171 с.
29. Ковальчук Г. В. Известный педагог – методист К. П. Ягодовский – директор Глуховского педагогического института в первые годы советской власти / Г. В. Ковальчук // Вопросы профессиональной подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы. (Тезисы докладов вузовской научно-практической конференции, посвященной 110-летию Глуховского пединститута). 24 – 26 октября 1984 г. – Глухов, 1984. – С. 26 – 28.
30. Ковальчук Г. С. Становление личности Довженка – педагога / Г. С. Ковальчук // Вопросы профессиональной подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы. (Тезисы докладов вузовской научно-

- практической конференции, посвященной 110-летию Глуховского пединститута). 24 – 26 октября 1984 г. – Глухов, 1984. – С. 36 – 38.
31. Ковальчук Г. С. Патріотизм О. Довженка / Г. С. Ковальчук // Історія і сутність педагогічної освіти в Україні. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 120-літтю Глухівського педагогічного інституту і 100-річчю з дня народження його випускника О. Довженка (25 – 26 жовтня 1994 року). – Ч. 1. – Глухів, 1994. – С. 70 – 72.
 32. Крижанівський В. М. Спогади родини Полярушів про Глухівський педагогічний інститут / В. М. Крижанівський // Історичні студії суспільного прогресу. Вип. 1. – Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2014. – С. 109 – 115.
 33. Кримова Т. М. Сторінки історії Глухівського інституту / Т. М. Кримова // Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 120-літтю Глухівського педагогічного інституту і 100-річчю з дня народження його випускника О. Довженка (25 – 26 жовтня 1994 року). – Ч. 1. – Глухів, 1994. – С. 15.
 34. Куриленко В. М., Волос М. П., Зінченко В. П. Стан і перспективи розвитку Глухівського пединституту / В. М. Куриленко, М. П. Волос, В. П. Зінченко // Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 120-літтю Глухівського педагогічного інституту і 100-річчю з дня народження його випускника О. Довженка (25 – 26 жовтня 1994 року). – Ч. 1. – Глухів, 1994. – С. 3 – 9.
 35. Курок О. І., Гурець М. П. Гуманістичні традиції Глухівського педуніверситету / О. І. Курок, М. П. Гурець // Збереження історико-культурних надбань Сіверщини. Матеріали третьої науково-практичної конференції (16 квітня 2014 р.) – Глухів: РВВ ГДПУ, 2004. – С. 121 – 125.
 36. Курок О. І. Духовні світочі Глухівського освітянства / О. І. Курок // Сіверщина в контексті історії України. Матеріали шостої науково-практичної конференції (17 – 18 травня 2007 р.): збірник наукових праць. – Суми, 2007. – С. 159 – 160.
 37. Ляшко І. М., Гамалій А. Т. Глухівський державний педагогічний інститут / І. М. Ляшко, А. Т. Гамалій. – Харків: Прапор, 1974. – 47 с.
 38. Ляшко И. М. Глуховскому государственному педагогическому институту имени С. Н. Сергеева-Ценского – 110 лет / И. М. Ляшко // Вопросы профессиональной подготовки учителя в свете Основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы. (Тезисы докладов вузовской научно-практической конференции, посвященной 110-летию Глуховского пединститута). 24 – 26 октября 1984 г. – Глухов, 1984. – С. 18 – 20.
 39. Ляшко И. М., Ковальчук Г. С. Степан Васильченко и революционные события 1905 – 1907 гг. на Глуховщине / И. М. Ляшко, Г. С. Ковальчук // Вопросы профессиональной подготовки учителя в свете Основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы. (Тезисы докладов вузовской научно-практической конференции, посвященной 110-летию Глуховского пединститута). 24 – 26 октября 1984 г. – Глухов, 1984. – С. 24 – 26.
 40. Ляшко И. М., Марущенко И. М. Из опыта работы музея истории Глуховского педагогического института имени С. Н. Сергеева-Ценского / И. М. Ляшко, И. М. Марущенко // Вопросы профессиональной подготовки учителя в свете Основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы. (Тезисы докладов вузовской научно-практической конференции, посвященной 110-летию Глуховского пединститута). 24 – 26 октября 1984 г. – Глухов, 1984. – С. 39 – 40.
 41. Мосіяшенко В. А., Лищенко Г. П. Сторінки історії Глухівського пединституту / В. А. Мосіяшенко, Г. П. Лищенко // Історико-культурна спадщина Глухівщини. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 1000-літтю м. Глухова (27-28 жовтня 1992 р.). – Глухів, 1992. – С. 32 – 35.
 42. Мосіяшенко В. А., Заремська Н. І. Педагогічна нива випускника Глухівського учительського інституту Митрофана Христенка / В. А. Мосіяшенко, Н. І. Заремська // Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 120-літтю Глухівського педагогічного інституту і 100-річчю з дня народження його випускника О. Довженка (25 – 26 жовтня 1994 року) / Част. 1. – Глухів, 1994. – С. 56 – 57.
 43. Мошик І. В. Становлення навчальних інституцій Чернігівщини в період формування командно-адміністративної системи періоду культу особи Сталіна / І. В. Мошик // Сіверщина в історії України. Матеріали сьомої науково-практичної конференції (23 – 24 жовтня 2008 р.): збірник наукових праць. – Суми, 2008. – С. 191 – 197.
 44. Мошик І. В. Особливості та проблеми формування студентського контингенту вузів Чернігівщини у 30-ті роки ХХ ст. / І. В. Мошик // Сіверщина в історії України: збірник наукових праць. – Вип. 3. – К. – Глухів. — С. 302 – 306.
 45. Мошик І. В. Політичні репресії викладацького складу вишів Чернігівщини у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. / І. В. Мошик // Сіверщина в історії України: збірник наукових праць. – Вип. 4. – К. – Глухів, 2011. – С. 401–406.

46. Мошик І. В. Повсякденне життя студентської молоді Глухова у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. / І. В. Мошик // Сіверщина в історії України : збірник наукових праць. – Вип. 5. – К. – Глухів, 2012. – С. 332–335.
47. Мошик І. В. Джерельна база дослідження вищих навчальних закладів Чернігівщини у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. / І. В. Мошик // Ніжинська старовина 2012. – Вип. 14. – С. 74 – 78.
48. Мошик І. В. Історіографічні проблеми діяльності вишів Чернігівщини у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. Мошик І. В. // Сіверщина в історії України : збірник наукових праць. – Вип. 6. – К. – Глухів, 2013. – С. 464–472.
49. Мошик И. В. Организационные формы и методы учебно-воспитательного процесса в вузах Черниговщины в 20-е годы ХХ в. / И. В. Мошик // Теоретико-методологические основания воспитательного процесса в вузе. Материалы докладов международного научно-практического семинара. 23 мая 2014. – Витебск, 2014. – С. 105 – 108.
50. Мошик І. В. Роль вищих навчальних закладів Чернігівщини у підготовці української інтелігенції (20-ті – 30-ті роки ХХ ст.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спеціальність 090012 «Українознавство» / І. В. Мошик. – Київ, 2011. – 20 с.
51. Объявление от начальства Киевского ученого округа // Циркуляр по Управлению Киевским Учебным Округом. – Август 1874 г., № 8. – К, 1874. – С. 409.
52. Овчаренко Ф. Д. Спогади / Ф. Д. Овчаренко. – К. 2000. – 230 с.
53. Отчет попечителя Киевского Учебного Округа о состоянии Глуховского учительского института и учительских семинарий за 1893 год. – К. : И. Н. Кушнерев и К°, 1894. – С. 5 – 14.
54. Петров Г. Т. Глухов / Г. Т. Петров // В путешествии по Сумщине : Сумы, Ахтырка, Глухов, Конотоп, Кролевец, Лебедин, Путивль, Ромны, Шостка: путеводитель. – Харьков : Прапор. – 1984. – С. 64 – 87.
55. Про надання Глухівському державному педагогічному університету імені Олександра Довженка статусу національного: Указ Президента України від 1 жовтня 2009 р., № 792 / 2009 // Офіційний вісник України. – К., 2009. – № 77. – С. 11.
56. Про утворення Глухівського Державного педагогічного університету : Постанова Кабінету Міністрів України // Офіційний вісник України. – К., 2001. – № 20. – С. 292.
57. Раєвський В. Ю., Ільїн О. Л. З історії викладання математики в Глухівському педінституті (повоєнний період) / В. Ю. Раєвський, О. Л. Ільїн // Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 120-літтю Глухівського педагогічного інституту і 100-річчю з дня народження його випускника О. Довженка. (25 – 26 жовтня 1994 року). – Част. 1. – Глухів, 1994. – С. 20 – 21.
58. Реабілітовані історією. Сумська область. – Кн. 1.; голова редакційної обласної колегії Л. С. Латишева. – Суми : ВВП «Мрія – 1». – 2005. – 756 с.
59. Сумщина в іменах. Енциклопедичний довідник; головний редактор В. Б. Звагельський. – Суми: «АС – Медіа», Сумський державний університет. – 2003. – 603 с.
60. Ткаченко В. К. Глухів: історико-краєзнавчий нарис / В. К. Ткаченко. – Харків: Прапор, 1968. – 143 с.
61. Ткаченко В. Глухів: фотонарис. – Харків: Прапор, 1974. – 28 с.
62. Чирва В. Ф. Глухівський педінститут – найстаріший педвуз України / В. О. Чирва // Історіографічна спадщина науки історії України (погляд з кінця ХХ ст.). Матеріали Всеукраїнської науково-освітньої конференції (грудень 1996 р.) – К., 1996 – С. 77–79.
63. Шляхами подвигу і слави: викладачі, співробітники та студенти Глухівського педагогічного на фронтах Великої Вітчизняної війни: книга пам'яті; керівник авторського колективу О. Маслов; керівник проекту В. А. Борисенко. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2010. – 62 с.
64. Шахненко В. И. Глуховский пединститут в жизни С. Н. Сергеева-Ценского (на материалах писем писателя) / В. И. Шахненко // Вопросы профессиональной подготовки учителя в свете Основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы. (Тезисы докладов научно-практической конференции, посвященной 110-летию Глуховского института). 24 – 26 октября 1984 г. – Глухов, 1984. – С. 22 – 23.

In the article the author conducted a review of publications on history of the Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University from the foundation to the present. The study is a characteristic of the current historiographical tradition and of sources on the university's history. The task is to distinguish the types of historical works, which reflect the stages of HNPU development.

Object is a complex of publications which reveal the content of the formation, development, reorganization, the current stage of the university, its teachers and graduates' achievements who have made a significant contribution to the enrichment and improvement of pedagogical fields of science, culture and art.

The source base of the problem can be divided into the following groups: 1. Official documents presented in reports on 1891 – 1913 years. They systematically reflected quantitative composition of teachers and students of the Institute and financial component of teaching institution maintenance. 2. Memories of graduates and teachers:

O. D. Ovcharenko, E. I. and T. I. Poliarush and I. Shkap. They systematically reflected the daily lives of teachers and students in the 1910 – 1960's.

Historiographical developments on the issue are represented by groups of works: 1. Monographic practices of local history, which reflects past and present of the institution (Belashov V. I.); 2. The one-man and group essays on the history of the Institute and methods of upbringing (V.V. Zaika, I. V. Moshyk, L. I. Zadorozhna); 3. Abstracts, messages, articles on the Hlukhiv University's history and its famous students.

Keywords: historiographic tradition, types of written sources, publications, memoirs, historical, regional publications, research reports, research papers, dissertation abstracts, newspaper notice.

В статье автором осуществлен обзор публикаций по истории Глуховского национального педагогического университета им. Александра Довженко от основания до сегодняшнего дня. Целью исследования является характеристика имеющейся историографической традиции и источниковой базы по истории этого вуза. Задачей работы является выделение видов исторических работ, в которых отражены этапы становления и развития ГНПУ.

Объектом исследования является комплекс публикаций, из которых можно узнать о содержании становления, развития, реорганизации, современного состояния университета, достижениях его преподавателей и выпускников, которые сделали значительный вклад в обогащение и улучшение отраслей педагогической науки, культуры и искусства.

Источники по проблеме типологически целесообразно разделить на следующие группы: 1. Документальная документация, представленная отчетами за 1891 – 1913 годы. В них системно отражен количественный состав преподавателей и воспитанников института, финансовая составляющая содержания педагогического заведения. 2. Воспоминания выпускников и преподавателей педучреждения А. Д. Овчаренко, Е. И. и Т. И. Поляруша и И. Шкапа. У них системно отражена повседневная жизнь преподавателей и студентов в 1910 – 1960-х годах.

Историографические наработки по проблеме представлены такими группами работ: 1. Монографические наработки по истории края, в которых отражены прошлое и настоящее педучреждения (Белашов В. И.); 2. Единоличные и коллективные очерки по истории института и методики воспитательной работы (В. Заика, И. В. Мошик, Л.И. Задорожная); 3. Тезисы, сообщения, статьи по истории Глуховского вуза и его известных воспитанников.

Ключевые слова: историографическая традиция, виды письменных источников, публикации, воспоминания, историко-краеведческие издания, научные доклады, научные статьи, авторефераты диссертаций, газетные сообщения.

1. Belashov V. Y., Yerokha N. S. Hlukhov / V. Y. Belashov, N. S. Yerokha // Zolotoe ozherele Sumshchyny: Putyvl, Hlukhov, Romny: putevodytel. – Kharkov: Prapor. – 1987. – S. 60 – 96.
2. Belashov V. Y. Hlukhov – zabytaia stolytsa hetmanskoï Ukrainy / V. Y. Belashov. – K.: Ukraina. – 132 s.
3. Bielashov V. I. Do istorii zasnuvannia pershoho v Ukraini Hlukhivskoho uchyteľskoho instytutu / V. I. Bielashov // Istorii i suchasnist pedahohichnoi osvity v Ukraini. Materialy mizhvuzivskoi naukovopraktychnoi konferentsii, prysviachenoï 120-littiu Hlukhivskoho pedahohichnoho instytutu i 100 – richchiu z dnia narodzhennia yoho vyvusknyka O. Dovzhenka (25 – 26 zhovtnia 1994 roku). – 4.1. – Hlukhiv, 1994. – S. 10 – 12.
4. 3-a. Bielashov V. I. Liashko Ivan Mykhailovych: liudyna, pedahoh, doslidnyk / Bielashov V. I. // Istorychni studii suspilnoho prohresu. – Vyp. 1. – Hlukhiv: RVV HNPU im. O. Dovzhenka, 2014. – S. 116 – 117
5. Bielashov V. I., Hurets M. P., Zaika V. V. ta in. Hlukhivskiy derzhavnyi pedahohichnyi instytut (1874 – 1994 rr.) / V. I. Bielashov, M. P. Hurets, V. V. Zaika ta in. – Sumy: VVP «Mriia» – LTV. – 46 s.
6. Bielashov V. I. Hlukhiv – stolytsia hetmanskoï i Livoberezhnoï Ukrainy: posibnyk dlia navch. i nauk. roboty / V. I. Bielashov. – Hlukhiv: Hlukhivska miska drukarnia, 1996. – 145 s.
7. Bielashov V. I. Hlukhiv – stolytsia Hetmanshchyny (Do Hlukhivskoho periodu istorii Ukrainy (1708 – 1782 rr.) / V. I. Bielashov. – Hlukhiv: RVV HDPU, 2005. – 220 s.
8. Velykoluh N. Y. Kuznytsa pedahohycheskykh kadrov / N. Y. Velykoluh // Voprosy professyonalnoi podhotovky uchyteľia v svete Osnovnykh napravleniy reformy obshcheobrazovatelnoï y professyonalnoi shkoly (Tezysy dokladov nauchno-praktycheskoi konferentsyy, posviashchenoi 110-letiyu Hlukhovskoho pedynstytuta). 24 – 26 oktiabria 1984 h. – Hlukhov, 1984. – S. 8 – 10.
9. Hyrych Ya. M. Tretia richnytsia «Hlukhivskykh naukovykh chytan» / Ya. M. Hyrych // Istorychni studii suspilnoho prohresu. – Vyp. 1. – Hlukhiv: RVV HNPU im. O. Dovzhenka, 2014. – S. 109 – 115.
10. Hnatiuk L. V. Stanovlenye lychnosty S. N. Serheeva-Tsenskoĥo – pedahoha / L. V. Hnatiuk // S. N. Serheev-Tsenskyi – vydaiushchyisia pysatel-akademyk (k 110-letiyu so dnia rozhdeniya). Tezysy doklada nauchno-praktycheskoi konferentsyy. – Hlukhov, 1985. – S. 3 – 5.

11. Ezhehodnyk Hlukhovskoho Uchytelskoho Ynstitutu; red. M. S. Hryhorevskiy. – Hod perv. – K.: Typohr. t-va Y. N. Kushnereva y K°. – 1912. – 435 s.
12. Ezhehodnyk Hlukhovskoho Uchytelskoho Ynstitutu; red. M. S. Hryhorevskiy. – Hod vtor. – K.: Typohr. t-va Y. N. Kushnereva y K°. – 1913. – 510 s.
13. Zhytetskyi Y. Byohrafiya y trudy Mykhayla Yvanovycha Demkova. Y. Zhytetskyi // Pedahohycheskyi sbornyk. Yzdaavaemyi pry Hlavnom Upravlenyy voenno-uchebnykh zavedenyi – SPB: Typohr. Stasiukevycha – Mart 1900. – 138 s.
14. Zadorozhna L. V. Pedahohichni zdobutky vykladachiv Hlukhivskoho instytutu dorevoliutsiinoho periodu (1874–1917 rr.): navch. posibnyk / L. V. Zadorozhna. – Hlukhiv: RVV HDPI, 1999. – 75 s.
15. Zadorozhna L. V. Idei pedahohichnoi maisternosti v diialnosti Hlukhivskoho vchytelskoho instytutu (1874–1917 rr.): avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk: spetsialnist 13.00.01 «Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky» / L. V. Zadorozhna. – Luhansk, 2000. – 22 s.
16. Zaika V., Bielashov V. Veterany v stroiu / V. Zaika, V. Bielashov // Pamiatnyky Ukrainy. – 1985. – (63). – S. 26–28.
17. Zaika V. V. Pochatky svitohliadu O. Dovzhenka / V. V. Zaika // Istorii i suchasnist pedahohichnoi osvity v Ukraini. Materialy mizhvuzivskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 120-littiu Hlukhivskoho pedahohichnoho instytutu i 100-richchiu z dnia narodzhennia yoho vypusknika O. Dovzhenka (25–26 zhovtnia 1994 roku). – Ch. 1. – Hlukhiv, 1994. – S. 76–77.
18. Zaika V. V. Hlukhiv u zhytti i tvorchosti diiachiv nauky, osvity ta kultury kintsia KhIKh – pochatku KhKh st. / V. V. Zaika // Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii: zbirnyk naukovykh statei. – Vyp. 28. – Pereiaslav – Khmelnytskyi, 2012. – S. 69–74.
19. Zayka V. V. / Predstavytely kultury «Serebrianoho veka» – urozhentsy severo-vostochnoi Ukrainy / V. V. Zayka // Aktualnye voprosy sovremennoi nauky: sbornyk nauchnykh trudov. – Vyp. 29. – Novosybyrsk, 2013. – S. 81–93.
20. Zaika V. V. Hlukhivskiy vchytelskyi instytut v systemi osvitytstva pivnichno-skhidnoi Ukrainy druh. polovyny KhIKh – poch. KhKh st. / V. V. Zaika // Sumska starovyna: vseukrainskyi naukovyi istorychnyi zhurnal. – # 41–42. – Sumy. – S. 45–53.
21. Zaika O. Ya. Yan Stupka v zhytti muzychnoho Hlukhova / O. Ya. Zaika // Istoryko-kulturna spadshchyna Hlukhivshchyny. Materialy mizhvuzivskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 1000-littiu m. Hlukhova (27–28 zhovtnia 1992 r.). – Hlukhiv, 1992. – S. 106–108.
22. Zaremskyi M. Y. Yakiv Kolubovskiy: frahmenty biohrafii / M. Y. Zaremskyi // Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii na temu «Rozvytok osvity i kultury Ukrainy v KhVII – KhIKh st.». 22–23 lystopada 1999 roku. – Hlukhiv: RVV HDPI, 1999. – S. 51–53.
23. Zaremskyi M. Y. Istoriohrafiiia Ya. M. Kolubovskoho ta yii vplyv na rozvytok filosofskoho protsesu v Rosii / M. Y. Zaremskyi // Materialy chetvertoi Sumskoi oblasnoi naukovo-i istoryko-kraieznavchoi konferentsii. – Sumy, 2001. – S. 63–67.
24. Zaremska N. I. Storinky pedahohichnoi biohrafii Ya. M. Kolubovskoho / N. I. Zaremska // Materialy chetvertoi Sumskoi oblasnoi naukovo-i istoryko-kraieznavchoi konferentsii. – Sumy, 2001. – S. 18–22.
25. Zozulia S. Yu. Sprava pro likvidatsiiu Hlukhivskoho instytutu narodnoi osvity v fondakh Nizhynskoho arkhivu / S. Yu. Zozulia // Materialy vosmoi naukovo-kraieznavchoi konferentsii Sivershchyna v istorii Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats. – Vyk. 2. – K. – Hlukhiv, 2002. – S. 184–191.
26. Ilin O. L., Raievskiy V. Yu. Z istorii vykladannia matematyky v Hlukhivskomu pedynstitutu (dorevoliutsiinyi period) / O. L. Ilin, V. Yu. Raievskiy // Istorii i suchasnist pedahohichnoi osvity v Ukraini. Materialy mizhvuzivskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 120-littiu Hlukhivskoho pedahohichnoho instytutu i 100-richchiu dnia narodzhennia yoho vypusknika O. Dovzhenka (25–26 zhovtnia 1994 roku). – Chast. 1. – Hlukhiv, 1994. – S. 18–19.
27. Kallash V. Ystoryia russkoi pedahohyky M. Y. Demkova. Chast 1. Drevnerusskaia pedahohyka (Kh – KhVII vv.) / V. Kallash // Vestnyk vospytaniya. – 1897. – # 8. – S. 1–8.
28. Karpov M. Hriznyi rik (Iz zapysok narodnoho vchytelia) / M. Karpov. – Kharkiv: Prapor, 1973. – 171 s.
29. Kovalchuk H. V. Yzvestnyi pedahoh – metodyst K. P. Yahodovskiy – dyrektor Hlukhovskoho pedahohycheskoho ynstitutu v pervye hody sovetskoi vlasty / H. V. Kovalchuk // Voprosy professionalnoi podhotovky uchytelia v svete osnovnykh napravleniy reformy obshcheobrazovatelnoi y professionalnoi shkoly. (Tezysy dokladov vuzovskoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy, posviashchennoi 110-letiyu Hlukhoskoho pedynstitutu). 24–26 oktiabria 1984 h. – Hlukhov, 1984. – S. 26–28.
30. Kovalchuk H. S. Stanovlenye lychnosti Dovzhenka – pedahoha / H. S. Kovalchuk // Voprosy professionalnoi podhotovky uchytelia v svete osnovnykh napravleniy reformy obshcheobrazovatelnoi y professionalnoi shkoly. (Tezysy dokladov vuzovskoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy, posviashchennoi 110-letiyu Hlukhovskoho pedynstitutu). 24–26 oktiabria 1984 h. – Hlukhov, 1984. – S. 36–38.
31. Kovalchuk H. S. Patriotyzm O. Dovzhenka / H. S. Kovalchuk // Istorii i sutnist pedahohichnoi osvity v Ukraini. Materialy mizhvuzivskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 120-littiu Hlukhivskoho pedahohichnoho instytutu i 100-richchiu z dnia narodzhennia yoho vypusknika O. Dovzhenka (25–26 zhovtnia 1994 roku). – Ch. 1. – Hlukhiv, 1994. – S. 70–72.

32. Kryzhanivskiy V. M. Spohady rodyny Poliarushiv pro Hlukhivskiy pedahohichnyi instytut / V. M. Kryzhanivskiy // Istorychni studii suspilnoho prohresu. Vyp. 1. – Hlukhiv: RVV HNPU im. O. Dovzhenka, 2014. – S. 109 – 115.
33. Krymova T. M. Storinky istorii Hlukhivskoho instytutu / T. M. Krymova // Istorii i suchasnist pedahohichnoi osvity v Ukraini. Materialy mizhvuzivskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 120-littiu Hlukhivskoho pedahohichnoho instytutu i 100-richchju z dnia narodzhennia yoho vypusnyka O. Dovzhenka (25 – 26 zhovtnia 1994 roku). – Ch. 1. – Hlukhiv, 1994. – S. 15.
34. Kurylenko V. M., Volos M. P., Zinchenko V. P. Stan i perspektyvy rozvytku Hlukhivskoho pedinstytutu / V. M. Kurylenko, M. P. Volos, V. P. Zinchenko // Istorii i suchasnist pedahohichnoi osvity v Ukraini. Materialy mizhvuzivskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 120-littiu Hlukhivskoho pedahohichnoho instytutu i 100-richchju z dnia narodzhennia yoho vypusnyka O. Dovzhenka (25 – 26 zhovtnia 1994 roku). – Ch. 1. – Hlukhiv, 1994. – S. 3 – 9.
35. Kurok O. I., Hurets M. P. Humanistychni tradytsii Hlukhivskoho peduniversitytetu / O. I. Kurok, M. P. Hurets // Zberezhennia istoryko-kulturnykh nadban Sivershchyny. Materialy tretioj naukovo-praktychnoi konferentsii (16 kvitnia 2014 r.) – Hlukhiv: RVV HDPNU, 2004. – S. 121 – 125.
36. Kurok O. I. Dukhovni svitochi Hlukhivskoho osvitanstva / O. I. Kurok // Sivershchyna v konteksti istorii Ukrainy. Materialy shostoї naukovo-praktychnoi konferentsii (17 – 18 travnia 2007 r.): zbirnyk naukovykh prats. – Sumy, 2007. – S. 159 – 160.
37. Liashko I. M., Hamalii A. T. Hlukhivskiy derzhavnyi pedahohichnyi instytut / I. M. Liashko, A. T. Hamalii. – Kharkiv: Prapor, 1974. – 47 s.
38. Liashko Y. M. Hlukhovskomu hosudarstvennomu pedahohycheskomu ynstytutu ymeny S. N. Serheeva-Tsenskoho – 110 let / Y. M. Liashko // Voprosy professyonalnoi podhotovky uchytelia v svete Osnovnykh napravleniy reformy obshcheobrazovatelnoi y professyonalnoi shkoly. (Tezysy dokladov vuzovskoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy, posviashchennoi 110-letiyu Hlukhovskoho pedynstytuta). 24 – 26 oktiabria 1984 h. – Hlukhov, 1984. – S. 18 – 20.
39. Liashko Y. M., Kovalchuk H. S. Stepan Vasylchenko y revoliutsyonnye sobytyia 1905 – 1907 hh. na Hlukhovshchynе / Y. M. Liashko, H. S. Kovalchuk // Voprosy professyonalnoi podhotovky uchytelia v svete Osnovnykh napravleniy reformy obshcheobrazovatelnoi y professyonalnoi shkoly. (Tezysy dokladov vuzovskoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy, posviashchennoi 110-letiyu Hlukhovskoho pedynstytuta). 24 – 26 oktiabria 1984 h. – Hlukhov, 1984. – S. 24 – 26.
40. Liashko Y. M., Marushchenko Y. M. Yz opyta raboty muzeia ystoryy Hlukhovskoho pedahohycheskoho ynstytuta ymeny S. N. Serheeva-Tsenskoho / Y. M. Liashko, Y. M. Marushchenko // Voprosy professyonalnoi podhotovky uchytelia v svete Osnovnykh napravleniy reformy obshcheobrazovatelnoi y professyonalnoi shkoly. (Tezysy dokladov vuzovskoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy, posviashchennoi 110-letiyu Hlukhovskoho pedynstytuta). 24 – 26 oktiabria 1984 h. – Hlukhov, 1984. – S. 39 – 40.
41. Mosiiashenko V. A., Lyshenko H. P. Storinky istorii Hlukhivskoho pedinstytutu / V. A. Mosiiashenko, H. P. Lyshenko // Istoryko-kulturna spadshchyna Hlukhivshchyny . Materialy mizhvuzivskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 1000-littiu m. Hlukhova (27-28 zhovtnia 1992 r.). – Hlukhiv, 1992. – S. 32 – 35.
42. Mosiiashenko V. A., Zaremska N. I. Pedahohichna nyva vypusnyka Hlukhivskoho uchytelskoho instytutu Mytrofana Khrystenka / V. A. Mosiiashenko , N. I. Zaremska // Istorii i suchasnist pedahohichnoi osvity v Ukraini. Materialy mizhvuzivskoi naukovo-praktychnoi konferentsii , prysviachenoj 120-littiu Hlukhivskoho pedahohichnoho instytutu i 100-richchju z dnia narodzhennia yoho vypusnyka O. Dovzhenka (25 – 26 zhovtnia 1994 roku) / Chast. 1. – Hlukhiv, 1994. – S. 56 – 57.
43. Moshyk I. V. Stanovlennia navchalnykh instytutsii Chernihivshchyny v period formuvannia komandno-administratyvnoi systemy periodu kultu osoby Stalina / I. V. Moshyk // Sivershchyna v istorii Ukrainy. Materialy somoi naukovo-praktychnoi konferentsii (23 – 24 zhovtnia 2008 r.) : zbirnyk naukovykh prats. – Sumy, 2008. – S. 191 – 197.
44. Moshyk I. V. Osoblyvosti ta problemy formuvannia studentskoho kontynhentu vuziv Chernihivshchyny u 30-ti roky KhKh st. / I. V. Moshyk // Sivershchyna v istorii Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats. – Vyp. 3. – K. – Hlukhiv. — S. 302 – 306.
45. Moshyk I. V. Politychni represii vykladatskoho skladu vyshiv Chernihivshchyny u 20-ti – 30-ti roky KhKh st. / I. V. Moshyk // Sivershchyna v istorii Ukrainy : zbirnyk naukovykh prats. – Vyp. 4. – K. – Hlukhiv, 2011. – S. 401–406.
46. Moshyk I. V. Povsiakdenne zhyttia studentskoi molodi Hlukhova u 20-ti – 30-ti roky KhKh st. / I. V. Moshyk // Sivershchyna v istorii Ukrainy : zbirnyk naukovykh prats. – Vyp. 5. – K. – Hlukhiv, 2012. – S. 332–335.
47. Moshyk I. V. Dzherelna baza doslidzhennia vyshchykh navchalnykh zakladiv Chernihivshchyny u 20-ti – 30-ti roky KhKh st. / I. V. Moshyk // Nizhynska starovyna 2012. – Vyp. 14. – S. 74 – 78.
48. Moshyk I. V. Istoriohrafichni problemy diialnosti vyshiv Chernihivshchyny u 20-ti – 30-ti roky KhKh st. Moshyk I. V. // Sivershchyna v istorii Ukrainy : zbirnyk naukovykh prats. – Vyp. 6. – K. – Hlukhiv, 2013. – S. 464–472.

49. Moshyk Y. V. Orhanyzatsyionnye formy y metody uchebno-voopyatelnogo protsessa v vuzakh Chernyovshchyny v 20-e hody KhKh v. / Y. V. Moshyk // Teoretyko-metodolohycheskye osnovanyia voopyatelnogo protsessa v vuze. Materyaly dokladov mezhdunarodnogo nauchno-praktycheskogo semynara. 23 maia 2014. – Vytebsk, 2014. – S. 105 – 108.
50. Moshyk I. V. Rol vyshchykh navchalnykh zakladiv Chernihivshchyny u pidhotovtsi ukrainskoi intelihentsii (20-ti – 30-ti roky KhKh st.): avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk: spetsialnist 090012 «Ukrainoznavstvo» / I. V. Moshyk. – Kyiv, 2011. – 20 s.
51. Ob'zavlenye ot nachalstva Kyevskeho uchenoho okruha // Tsyrukliar po Upravleniyu Kyevskym Uchebnym Okruhom. – Avhust 1874 h., # 8. – K., 1874. – S. 409.
52. Ovcharenko F. D. Spohady / F. D. Ovcharenko. – K. 2000. – 230 s.
53. Otchet popechytelia Kyevskeho Uchebnoho Okruha o sostoianyy Hlukhovskoho uchytelskoho ynstytuta y uchytelskykh semynaryi za 1893 hod. – K. : Y. N. Kushnerev y K^o, 1894. – S. 5 – 14.
54. Petrov H. T. Hlukhov / H. T. Petrov // V puteshestveye po Sumshchynе : Sumy, Akhtyrka, Hlukhov, Konotop, Krolevets, Lebedyn, Putyvl, Romny, Shostka: putevodytel. – Kharkov : Prapor. – 1984. – S. 64 – 87.
55. Pro nadannia Hlukhivskomu derzhavnomu pedahohichnomu universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka statusu natsionalnoho: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 1 zhovtnia 2009 r., # 792 / 2009 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy . – K., 2009. – # 77. – S. 11.
56. Pro utvorennia Hlukhivskoho Derzhavnoho pedahohichnoho universytetu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. – K., 2001. – # 20. – S. 292.
57. Raievskiy V. Yu., Ilin O. L. Z istorii vykladannia matematyky v Hlukhivskomu pedinstytuti (povoiennyi period) / V. Yu. Raievskiy, O. L. Ilin // Istorii i suchasnist pedahohichnoi osvity v Ukraini. Materialy mizhvuzivskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi 120-littiu Hlukhivskoho pedahohichnoho instytutu i 100-richchiu z dnia narodzhennia yoho vypusknika O. Dovzhenka. (25 – 26 zhovtnia 1994 roku). – Chast. 1. – Hlukhiv, 1994. – S. 20 – 21.
58. Reabilitovani istoriieiu. Sumska oblast. – Kn. 1.; holova redaktsiinoi oblasnoi kolehii L. S. Latysheva. – Sumy : VVP « Mriia – 1». – 2005. – 756 s.
59. Sumshchyna v imenakh . Entsyklopedychnyi dovidnyk; holovnyi redaktor V. B. Zvahelskyi. – Sumy: «AS – Media», Sumskiy derzhavnyi universytet. – 2003. – 603 s.
60. Tkachenko V. K. Hlukhiv: istoryko-kraieznavchyi narys / V. K. Tkachenko. – Kharkiv: Prapor, 1968. – 143 s.
61. Tkachenko V. Hlukhiv: fotonarys. – Kharkiv: Prapor, 1974. – 28 s.
62. Chyrva V. F. Hlukhivskiy pedinstytut – naistarishyi pedvuz Ukrainy / V. O. Chyrva // Istoriohrafichna spadshchyna nauky istorii Ukrainy (pohliad z kintsia KhKh st.). Materialy Vseukrainskoi naukovo-osvitnoi konferentsii (hruden 1996 r.) – K., 1996 – S. 77–79.
63. Shliakhamy podvyhu i slavy: vykladachi, spivrobotnyky ta studenty Hlukhivskoho pedahohichnoho na frontakh Velykoi Vitchyznianoï viiny: knyha pamiaty; kerivnyk avtorskoho kolektyvu O. Maslov; kerivnyk proektu V. A. Borysenko. – Hlukhiv : RVV HNPU im. O. Dovzhenka, 2010. – 62 s.
64. Shakhnenko V. Y. Hlukhovskiy pedynstytut v zhyzny S. N. Serheeva-Tsenskeho (na materyalakh pysem pysatelii) / V. Y. Shakhnenko // Voprosy professyonalnoi podhotovky uchytelia v svete Osnovnykh napravleniy reformy obshcheobrazovatelnoi y professyonalnoi shkoly. (Tezysy dokladov nauchno-praktycheskoi konferentsyy, posviashchennoi 110-letiyu Hlukhovskoho ynstytuta). 24 – 26 oktiabria 1984 h. – Hlukhov, 1984. – S. 22 – 23.